

đu države i građana. Ali, subpolitika nije otvorena samo za jednu stranu. Autor navodi primjere ksenofobije, napada na strance u zapadnim demokracijama, koji su rezultat indoktrinacije ljudi s ulice u tim državama. Tri teme su posebno bile zastupljene u sferi subpolitike: mir, žensko pitanje i ekologija. Tehnika je izmaknula kontroli, ističe Beck, a njezina dostignuća sve više stvaraju kaotično stanje i povećavaju socijalni rizik. I država mijenja ulogu. Umjesto države koja djeluje javlja se država koja pregovara i priprema pregovore. Socijalna zbilja se mijenja brže od institucije, pa u društvu sve češće egzistiraju *institucije zombiji*, koje ne predstavljaju ono za što se izdaju (npr. klasne stranke bez klasa). (Takve pojave će J. Županov vrlo efektno nazvati *meteorološkom upravom za Somaliju*, aludirajući na egzistiranje tog odjela u talijanskoj meteorološkoj upravi i onda kada Italija više nije imala nikakve veze sa Somalijom!)

Pri kraju knjige autor se iznova vraća ideji *trećeg puta u građansko društvo*. Pod tim se može podrazumijevati desupstancijalizacija dosadašnje politike (razdoblje moderne), što uključuje unutarnju reorganizaciju stranaka, sudjelovanje birača u imenovanju kandidata, postavljanje na stranačke liste i nestranačkih kandidata, osnivanje i legaliziranje unutarstranačkih frakcija s obzirom na ključne teme budućnosti (žene, okoliš, socijalna politika i sl.), što bi omogućilo suradnju između stranaka. Ključni autorov argument je da u takvu razvoju *isto postaje drukčijim*.

Knjiga završava dvojbom: umijećem dvojbe i kritikom dvojbe. »*Dubio ergo sum*: dvojim, dakle jesam. Dvojim, dakle postajem! Dvojim, dakle dajem ti prostor! Dvojiš, dakle priznajesh me! (...) Dvojimo, dakle postoje mnoge moderne, i sve počinje iznova!« Dvojbu su u svoj filozofski repertoar posebno uvrstili Descartes i Montaigne, samo na različit način. Descartes traži izvjesnost, a Montaigne dvojbu upotrebljava da bi

destruirao autoritet. Kritika dvojbe otkriva njezinu unutarnju proturječnost: istodobno je potrebno reproducirati postojeće i dvojititi o njegovoj smislenosti. Sociologija je pred novim izazovima i mogućnostima: mogla bi postati vrlo značajnom za kreiranje nove realnosti, ali su pritom nužne promjene i u samoj sociologiji. »Administrativnu« sociologiju, upućenu na sustav i njegovo poboljšanje, trebala bi zamijeniti sociološka kritika (*sociološka imaginacija*) koja bi bila na strani čovjeka i njegovih svakodnevnih potreba, želja i nadanja.

Knjiga Urlicha Becka doprinos je novom propitivanju visokorazvijenoga kapitalizma i smisla njegova postojanja. Kritika je dana, hiperracionalizirano društvo uglavnom vodi prema postmodernom kaosu i iracionalnim obrascima djelovanja. I pored zavodljivih pojmova postmoderne i mnoštva sintagmi (koje više potvrđuju intelektualnost autora nego što nude rješenja), ostaje pitanje *gdje je i što je alternativa?*

Dragutin Babić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Armando Montanari (ur.)

Human Mobility in a Borderless World?

Rim: Società Geografica Italiana, 2002., 450 str.

Na kraju 20. stoljeća pojmom globalizacije počinje se objašnjavati sve više društvenih pojava. Globalizacija kao proces gospodarskoga, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja nadmašuje granice nacionalnih država. Jedan od bitnih aspekata globalizacije je i prostorna pokretljivost ljudi koja je u posljednjim desetljećima značajno porasla, pa su međunarodne migracije dosegle brojku od nekoliko stotina milijuna osoba, s tendencijom daljnjeg rasta.

Pred nama je prva publikacija istraživačke skupine Globalne promjene i ljudska pokretljivost (*Global Change and Human Mobility – Globility*) Međunarodne geografske unije (MGU). Armando Montanari, urednik knjige i jedan od inicijatora istraživačke skupine, ujedno i njezin predsjednik, navodi da je projekt odraz želje skupine geografa da povežu nasljeđe različitih prijašnjih međunarodnih istraživanja s novim analizama trendova koji vode afirmaciji novih oblika ljudske pokretljivosti. Namjera je istraživanja ispitati one oblike ljudske pokretljivosti koji mogu biti povezani s procesima globalnih promjena, novim oblicima investiranja, lokalnog razvoja te socijalnoga i kulturnog ponašanja. Istraživački program odobrio je izvršni odbor MGU-a u jesen 1999. godine, a istraživanja su započela u kolovozu 2000. kada je održan kongres MGU-a u Seoulu i trajat će barem do kongresa u Glasgowu 2004.

Zbornik objedinjuje radove izložene na međunarodnoj konferenciji istraživačke skupine *Globility* održane u Loreti Aprutini (Pescara) 2001. Kako kaže Montanari, »Naslov zbornika aludira na svijet bez granica za prolaz roba, ali svijet koji nije jednako otvoren za seljenje ljudi, bilo u smislu zapreka ekonomskoj migraciji ili u nedostatku sigurnosti za rekreativnu mobilnost (turizam) ili za druge oblike moderne 'transhumance'« (str. 40). Uz predgovor, zahvalu i uvod, zbornik sadrži pet tematskih poglavlja i obuhvaća ukupno trideset i tri rada.

Prvo poglavlje nosi naslov »Ljudska pokretljivost – metodološka i empirijska klasifikacija«. Unutar poglavlja četiri se teksta bave metodološkim razmatranjima ljudske pokretljivosti u doba globalizacije, odnosa turizma i migracija, te moguće veze međunarodnih istraživačkih skupina koje se bave geopolitikom i turizmom. Paul Claval analizira nekoliko teorija ljudske pokretljivosti koje su razvili znanstvenici u 20. stoljeću, činioce njezine novije evolucije i probleme

koji zbog toga nastaju u suvremenom svijetu. Teoretska razmatranja pokretljivosti ističu ulogu udaljenosti te privlačnih i potisnih činilaca, ekonomsku vrijednost mjesta, socijalnu mrežu i životne putanje. Međunarodne migracije prve polovine 20. stoljeća uključivale su većinom nekvalificirane radnike koji su se uglavnom vrlo brzo asimilirali u zemlji doseljenja. Međutim, suvremene migracije uglavnom uključuju obrazovane migrante, koji ne smatraju zemlju doseljenja kulturno superiornijom domovini, žele zadržati svoj identitet i nisu skloni asimilaciji. Kada su imigracije masovne, integracija postaje sve težom, pa se multikulturalizam čini najboljim i jedino primjenjivim rješenjem u demokratskim društvima u doba globalizacije. Nažalost, multikulturalizam nije uvijek uspješan odgovor na takve situacije zbog različitog shvaćanja toga pojma. S obzirom da mnoge zemlje nisu u mogućnosti apsorbirati velik broj imigranata, vlade pokušavaju kontrolirati međunarodne migracijske tokove, ali dosad vrlo neuspješno.

Montanari je prikazao metodološku razradu istraživačkog projekta *Globility* koji je podijeljen u četiri podskupine s temama:

- ključni uvjeti koji su proizveli promjene u veličini i karakteristikama pokretljivosti;
- nova dijalektika između globalnoga i lokalnoga;
- opseg i definicija obilježja novih oblika pokretljivosti;
- socijalne, ekonomske, ekološke, kulturne i političke implikacije izrasle iz novih oblika pokretljivosti;
- utjecaj novih metodologija na istraživanja ljudske pokretljivosti i politike suočene s novim dimenzijama i obrascima pokretljivosti.

Drugo poglavlje, »Slobodna trgovačka područja i makroekonomske regije«, okupilo je devet radova. Autor Dallen J. Timothy razmatra utjecaj turizma, nadnacionalnih ekonomskih saveza i svijeta bez granica na društva Europe, Sjeverne Amerike i Afrike. Tri

rada se bave karakteristikama vanjskih i unutarnjih migracija u istočnoeuropskim zemljama, a kao primjer navedene su Rumunjska i Bugarska. Zbog svoga geografskog položaja Mađarska je razvijenim *shopping* turizmom privukla nove tokove ljudi, sa zapada (Austrija), ali i s istoka (Rumunjska i Bugarska), o čemu u svom prilogu piše Gábor Michalk. Ilegalna trgovina također je jedan od procesa koji utječe na tokove ljudi. Kamel Laroussi na temelju studije slučaja pograničnog područja između Tunisa i Libije analizira važnost i utjecaj ilegalnog sektora te pozitivne tendencije na budućnost integracija u Magrebu u smislu otvorene tržišne ekonomije. Vladimir Kolosov i Tamara Galina razmatraju utjecaj migracija i miješanih brakova na eroziju etničkih granica. Globalizacija i međunarodne migracije povećavaju etničke i kulturne različitosti ljudi i broj miješanih brakova, odnosno broj ljudi s dvojnim ili čak višestrukim identitetima. U Transdnjestru (Moldavija) otprilike polovina stanovništva ima miješano etničko podrijetlo, a u Donjeckoj regiji (Ukrajina) 55% djece je u ranim devedesetima bilo rođeno u miješanim obiteljima.

Europska unija priprema uvjete za proširenje na Istok i stvaranje područja slobodne trgovine na Jugu, pa nam Montanari na toj osnovi iznosi nekoliko scenarija budućih tokova roba i ljudi. U radu koji se temelji na studiji slučaja Sarawak – Kalimantan autori analiziraju utjecaj međunarodnih migracija i ilegalnih aktivnosti na ugrožavanje sigurnosti Malezije.

Treće poglavlje naslovljeno je »Kontaktne regije Sjever – Jug« i sastoji se od šest radova. Seljenje ljudi pretpostavlja određene karakteristike u graničnim regijama između Sjevera i Juga, pa stoga autori analiziraju suvremene tokove ljudske pokretljivosti na primjerima pojedinih regija ili država. S raspadom komunističkog sustava Srednja Europa (Češka, Mađarska, Poljska i Slovačka) postala je tampon-zona između Zapadne

Europe i zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Vladimir Balaz i Allan Williams prikazali su migracijske tokove radnika između Slovačke, Austrije i Ukrajine. Slijedi tekst o učincima i posljedicama promjene granične politike SAD-a na granici s Meksikom te primjer Kalifornije u kojoj trećinu radne snage čine imigranti. Složenost migracijskih tokova u mediteranskoj regiji analizira se na primjeru Baleara gdje se susreću rekreativni tokovi sjever – jug (veliki dio tih migracijskih tokova čine umirovljenici iz zemalja Europske unije) i radni tokovi jug – sjever (uglavnom iz afričkog Magreba), donekle analogni onima u Kaliforniji. Također je važna uloga manjina koje se sele u graničnim regijama potaknute različitim motivima, kao što su u slučaju karpatske regije (koja pokriva granice između Mađarske, Ukrajine, Rumunjske, Slovačke i Poljske) Mađari i Romi. U to poglavlje uključen je i prikaz butanskog izbjegličkog problema, razlozi koji su doveli do izbjegličke krize te analiza trenutne političke situacije u Butanu i izbjegličke situacije u Nepalju.

Četvrto poglavlje, »Razlike u tokovima pokretljivosti«, čini šest radova. Prvi tekst analizira posljedice nagla turističkog razvoja otoka Cheju (Južna Koreja), prije svega na migracijske tokove i ekonomske procese. Sljedeći tekstovi analiziraju probleme koordinacije turističkih putovanja iz Kine, utjecaj rasta etnokulturnih razlika stanovništva na etničke odnose na primjeru Stavropolske regije na Kavkazu te migracije radne snage iz države Kerala u Indiji u zemlje Perzijskog zaljeva. U poglavlju se također raspravlja o utjecajima regionalnih tržišta nekretnina na međuregionalne migracije u Velikoj Britaniji. Tekst o migracijama u Sudanu na zanimljiv način prezentira tipove, karakteristike i trendove migracijskih tokova u toj zemlji te njihov utjecaj na procese urbanizacije, nastanak *squatter* naselja, nezaposlenost i sl.

Zadnje poglavlje okupilo je osam radova i nosi naziv »Spol, dob i promjene u pona-

šanju u ljudskoj pokretljivosti«. Promjene u kvaliteti i kvantiteti ljudske pokretljivosti povezane su sa spolom i dobi ljudi koji sele te kulturnom preobrazbom društva. Autori dvaju radova raspravljaju o novim dimenzijama, aspektima i posljedicama pokretljivosti profesora i studenata u Europskoj uniji i Istočnoj Europi, a treći se rad bavi migracijama visokokvalificiranih stručnjaka u Francuskoj. Slijede radovi o vezi turizma, migracija umirovljenika i procesa globalizacije te o tržištima rada žena u Šri Lanci, te komparativna studija žena-migrantica s Filipina i iz Maroka u Španjolskoj (primjer Barcelone) i Italiji (primjer Bologne).

Premda knjiga obuhvaća mnoštvo zanimljivih tema vezanih uz migracije svjetskog stanovništva, stječe se dojam da je napravljena pomalo stihijski. Naime, različitim je problemima posvećen nejednak prostor, pa su neke teme preopširne, dok su pojedine, vrlo zanimljive, predstavljene samo sažecima.

Sanja Klempić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Vladimir Vujčić

Politička kultura demokracije

Osijek – Zagreb – Split: Panliber, 2001.,
396 str.

U ovoj knjizi Vladimir Vujčić govori o političko-kulturnom pristupu fenomenu političkoga. Taj pristup naglašava, osim objektivne, i važnost subjektivne strane politike. Naime, dosad su se upotrebljavala dva pristupa u istraživanju politike, racionalni i institucionalni, te se zanemarivalo značenje političke kulture, tj. djelovanje masa utemeljeno na tradicijama, običajima i vrijednosnim orijentacijama.

Knjiga je podijeljena na tri dijela. Prvi govori o teorijskim aspektima političke kul-

ture, drugi o političkoj kulturi i političkom sustavu, a treći analizira teorijske i empirijske rezultate o dimenzijama političke kulture kao što su politička potpora političkom sustavu, politički interes, političko povjerenje, građanska politička kompetencija, politička tolerancija, stranački i ideološki identitet, politička participacija i svijest o ljudskim pravima.

Dakle, u prvom dijelu knjige prikazuju se različiti aspekti u definiranju samog pojma političke kulture, njezinih tipologija i dimenzija. Evolucijski se pojam razvijao postupno, preko pojmova kao što je Comteov »konsenzus«, Durkheimova »kolektivna svijest«, Weberovo »značenje individualnih akcija« itd.

U knjizi se rabe analize različitih radova G. Almonda, S. Verbe i L. Pyea, pa u tom pogledu knjiga G. Almonda i S. Verbe. *The civic culture* predstavlja temeljno djelo o demokratskoj političkoj kulturi.

Politička kultura se definira kao subjektivni odnos ljudi prema politici, vjera ljudi u politiku, a da se pritom ne isključe objektivne komponente kao što su objektivni sustav, vrijednosti i norme.

Također se definira pojam dimenzije i tipologije političke kulture. Dimenzije političke kulture podrazumijevaju različite stavove ljudi prema političkim objektima, vezanost ljudi uz sustav, nacionalni i stranački identitet, odnos s drugim građanima i sl.

Različiti autori različito pristupaju tipologiji političke kulture. Tako Almond i Verba utvrđuju tipove političke kulture sa stanovišta uloge pojedinca u politici, Elzier uvodi vrijednosni kriterij razlikujući tradicionalnu, individualističku i moralističku kulturu itd.

U drugom dijelu knjige, pod naslovom »Politička kultura i politički sustav« autor govori o važnosti političke potpore političkom sustavu, o odnosu političke kulture, strukture i demokracije te nacionalnim identitetima bitnima za razvoj političke kulture.